

НОВИ ДАННИ ЗА МОНЕТНАТА ЦИРКУЛАЦИЯ ОТ ЕПОХАТА НА ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЛЮТИЦА

Филип ПЕТРУНОВ

Проучванията на средновековния град Лютица до днешния Ивайловград дават сведения за обитаването на хълма още от времето на Маронеза и нейните колонии – през IV век пр. Хр., както и за средновековието, до османския период (Петрунова 2003, 140; Петрунова 2005, 310-311; Петрунова 2006, 360). Последните два археологически сезона през 2016 и 2017 година спомогнаха за попълване на картината в монетната циркулация на Лютица в периода на Второто българско царство.

Успоредно с падането на Константинополския престол в латински ръце, развитието на Търновското царство бележи значителен подъем в териториално и политическо отношение. С новите политически образувания на южните Балкани и Мала Азия, позицията в международната обстановка на търновския престол се засилва. Възползвайки се от политическата ситуация и разпокъсването на империята, българските царе запазват конвертируемостта на своята търговия, приравнявайки се към тегловните стандарти в латинския Константинопол (Дочев 2008, 95-96). Като вземем това в предвид и обстоятелството, че отсичането на монети е скъпо и трудоемко начинание, може да се обясни и малкият брой монети, открити до момента на Лютица, върху които са изобразени български царе – пет. Въпреки това, такива се откриват, но те вероятно са донесени и използвани с пропагандна цел и по-малко като търговски инструмент.

Наличието на сходни количествено и качествено емисии на имитации на византийски монети, циркулиращи паралелно в Търнов град и тук, предполагат сходни икономически процеси. Циркулацията на тези български монети, макар и малко до момента, говори за дълготрайната българска принадлежност на жителите на града. Това е така, защото Лютица, Перперикон, Станимака

и много други крепости и селища от двете страни на Източните Родопи са присъединени още от цар Калоян към Българското царство. Напълно нормално е използваната парична система, с нейните особености както в Северна България, така и в тези нови територии, да бъде еднаква заедно със сходните процеси в сферата на паричното обръщение. Тези наблюдения се потвърждават и съпоставката на други материали от същата контекстна среда, и от които няма да бъдат коментирани тук, с оглед на формата на изданието.

До момента намерените монети на български царе са пет:

3 екз. на Иван Асен II – 1 екз. от 2005 (Петрунова, Петрунов 2018 17), един от 2004 – в лошо състояние (непубликуван) и 1 екз. от 2017 (Петрунова, Петрунов, Кирякова, Райкова 2018, 509); 1 екз. на Константин Асен от 2016 (Петрунов, Кирякова, Райкова 2017, 569); 1 екз. на Иван Александър открит през 2017 (Петрунов, Кирякова, Райкова 2018, 511) Тук ще бъдат представени последните три от 2016 и 2017 година, по реда на откриването.

През 2016 година при спасителни проучвания в подножието на хълма на Лютица, в територията на изоставеното днес село Рогозово (Петрунова, Петрунов 2018, 1) беше открита монета на Константин Асен (1257 – 1277), идентифицирана от проф. Константин Дочев¹ и инвентирана в ИМ Ивайловград (Петрунов, Кирякова Райкова 2017, 569). Подобна монета, но като част от колективна находка, е открита и на Трапезица, а анализът на контекста и откритието третира същата проблематика на парични процеси през XIII век (Дочев 2012, 91-96).

Константин Асен (1257 – 1277) (Обр. 1), медно монетосечене

тип I, вар. А (а) – 1 екз. Царят прав с лабарум и кълбо / бюст на Христос Емануил; Размери: 2.6 см x 1.7 см; дебелина 0.1 см; т. 1.15 г – изправено ядро (Дочев 2009, 61-62; 0380–0410).

Обр. 1

¹ Изказвам безкрайната си благодарност към проф. Константин Дочев за систематизирането и цялостния анализ на събраните между 2011 и 2017 – 448 екземпляра монети, използвани в монетната циркулация на Лютица.

Основна литература: Мушмов 1912, таб. LXVI, 16; Мушмов 1924, обр. 20-29; Юркова, Пенчев 1990, таб. IV, 37-40; Дочев 1992, таб. XXVI, 1-4; таб. 8, 14-18; Радушев, Жеков 1999, 69-74; Hendy 1999, Pl. XLIII, B (1); Дочев 2003, фиг. 8-11; таб. IV, 1-4; Дочев 2004, таб. XIV-XX.

Описание:

Л.: Обезличен надпис. Царят прав, с подчертано едра фигура; глава – обезличена; протегната лява ръка, кълбо – обезличено; лабарум и дясна ръка – обезличени, отчупена; облекло – обезличено; частичен силует и три точки, подредени вертикално в долната част на лороса, отляво.

О.: Бюст на Христос Емануил с голобрадо лице; частично запазени част от лице и очи.

През 2017 при редовни проучвания в близост до входа на Лютица открихме втора монета на Иван Асен II (Петрунова, Петрунов, Кирякова, Райкова 2018, 509). Пробита и вероятно използвана за накит, монетата беше извън контекстна среда, вероятно носена до много по-късно. Изображението на Иисус Христос е силно износено. В долния край монетата е огъната. Тя е и една от малкото монети от този тип, откривани при редовни археологически проучвания.

**Иван Асен II (1230 – 1235) (Обр. 2), медно (билоново)
монетосечене**

монетата е със следните метрологични данни: диаметър: 2,73см х 2,80см; дебелина 0,1см; тегло: 3,08 г, корубесто ядро (Радушев, Жеков 1999, 62, Е 800; Дочев 2009, 44, № 0070).

Основна литература: Мушмов 1924, обр. 4-6; Hendy 1969, Pl. 46, 10-11; Юркова, Пенчев 1990, 83, таб. IV, 35-36; Йорданов 1984, таб. XXXVIII, 2-3; Дочев 1992, таб. XXV, 1; таб. 8, 13; Радушев, Жеков 1999, 62; Hendy 1999, Pl. XLII, B (2.2), 2 (18); Дочев 2003, фиг. 2; таб. III, 2.

Описание:

Л. Надпис обезличен.

Царят (вляво) и Св. Димитър (вдясно) прави, насреща; държат помежду си жезъл с дълга дръжка, украсен на върха с осмолъча звезда, като всеки лъч завършва с топченце. Царят е с брада, мустаци, ниска стема, пропендули с по два вертикални бисера, маниакион, хламида, втален дивитисион, украсен с диагонална „решетъчна

Обр. 2

украса“, с ямки във всеки ромб; тесен лорос, прехвърлен през лявата ръка и спуснат надолу, който към ходилата е обезличен; в дясната си ръка държи кръст с къса дръжка. Св. Димитър е голобрад, с младолико бузесто лице, нимб, ризница, къса войнишка туника, сагион; долната част на краката е обезличена; в лявата ръка държи дръжка на меч – долната част е изтрита.

О. Частично запазено изображение. Силует от бюст на Христос; част от нимб.

Отново през 2017 при проучванията в близост до масивната каменна сграда (Петрунов, Кирякова, Райкова 2018, 511) в Лютица беше намерена за първи път и толкова на юг монета на Иван Александър с Михаил. С нея се потвърждават и сведенията, запазени от това време, че Лютица все още е политически подвластна на Търнов град (ГИБИ, X, 1980, 351; Петрунова, Петрунов 2018, 7).

Иван Александър с Михаил Асен (1347/48 – 1355/56) (Обр. 3). Второ сребърно монетосечене, II-ра фаза

Монетата е със следните метрологични данни: диаметър: 2,15/2,10 см; дебелина: 0,05 см; тегло: 1,59 г; плоско ядро (Пенчев 1999 а, обр. 9, Е 15; Дочев 2009, 145, № 2460).

Основна литература: Ljubić 1875, таб. I, 2-24; таб. II, 1-6, 11; Мушмов 1912, таб. LXIV, 9-3; Мушмов 1924, обр. 86-105а; Юркова, Пенчев 1990, таб. VIII, 76-82; Дочев 1992, таб. XXXII; таб. 11, 2-6; Радушев, Жеков 1999, 138-139; Дочев 2003, фиг. 40-43; таб. VIII, 1-12; Дочев 2009, 143-147.

Описание:

Л. Иван Александър (вляво) и Михаил Асен (вдясно) прави на-среща, с ниски стеми, украсени с шест и пет скъпоценни камъка, дивитисиони и лороси, държат знаме с дълга дръжка, опираща в зрънчестия кръг; върхът на знамето е оформен с една дебела линия; царят държи в дясната си ръка кръст с къса дръжка, а синът му държи същата инсигния в лявата си ръка; краищата на лоросите са спуснати вертикално, но в долната част са обезличени; ходилата са обезличени; от двете страни на дръжката на знамето отдолу има по една осмолъчева звезда, частично запазена до Михаил; монограм: „Благоверен“ – заличен; монограм на Михаил – заличен;

Обр. 3

горе между главата на царя и знамето има монограм с букви АЛЕ, а срещу него титлата ЦР, в огледална форма; зрънчестият кръг е частично износен.

О. Исус Христос; монограм заличен; Христос е изобразен с брада и мустаци, с голям зрънчест кръстат нимб, запазен отляво; с туника, колобион и мантия; седнал на трон без облегалo и елипсовидни възглавнички; двете му ръце са вдигнати високо встрани за благословия; в лявото поле има монограм с буквите АЛЕ, с лигатура за съкращение отгоре; в дясното поле – монограм на титлата „ЦАР“ в огледална форма; краищата на хастите на монограмите завършват с триъгълни серифи – частично запазени на огледалния монограм за „ЦАР“; от двете страни на възглавничките на трона има по две точки. Околовръст – зрънчест кръг от ситни точки, запазен частично отдолу и отдясно.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Гръцки извори за българската история т. 10 1980. Ioannis Cantacuzeni Ex imperatoris historiarum libri IV: graece et latine (L Schopeni). II. София (БАН. Институт за Българска история), 1980.

Дочев 1992: К. Дочев. Монети и парично обръщение в Търново (XII – XVI в.). Велико Търново 1992.

Дочев 2003: К. Дочев. Български средновековни монети XIII – XV в. Велико Търново, 2003.

Дочев 2004: К. Дочев. Колективна находка от медни монети на цар Иван Срацимир (1355-1396). – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 1, 2004, 109-116.

Дочев 2008: К. Дочев. Нов вариант латинска медна имитация (тип J) от серия D-W (1215 – 1250). Опит за датировка. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 4, 2008, 95-96.

Дочев 2009: К. Дочев. Каталог на Българските средновековни монети XIII – XIV век. В. Търново, 2009.

Дочев 2012: К. Дочев. Колективна находка с медни монети на цар Константин Асен (1257 – 1277) от крепостта Трапезица, Велико Търново. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 8, 2012, 89-96.

Йорданов 1984: И. Йорданов. Монетосеченето на българските владетели в Добруджа (втора половина на XIV в.). – В: Сборник Средновековна България и Черноморието. Варна, 1984, 14-30.

Мушмов 1912: Н. Мушмов. Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. София, 1912.

Мушмов 1924: Н. Мушмов. Монетите и печатите на българските царе. София, 1924.

Пенчев 1999: В. Пенчев. Съкровище от сребърни монети от XIV в., намерено край село Арчар, Видинско. – Нумизматика и сфрагистика VI, 1, 1999, 98-117.

Петрунов, Кирякова, Райкова 2017: Ф. Петрунов, В. Кирякова, Г. Райкова. № 19. Спасителни археологически проучвания във втора охранителна зона на крепостта Лютица. – В: Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 569.

- Петрунов, Кирякова, Райкова 2018:** Ф. Петрунов, В. Кирякова, Г. Райкова. № 25. Спасителни археологически проучвания на крепостта Лютица през 2017 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 511-513.
- Петрунова 2003:** Б. Петрунова. Археологическо проучване на крепостта Лютица до Ивайловград. – В: Археологически открития и разкопки през 2002 г. София, 2003, 140.
- Петрунова 2005:** Б. Петрунова. Крепостта Лютица до Ивайловград. – В: Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 310-311.
- Петрунова 2006:** Б. Петрунова. Проучвания на крепостта Лютица до Ивайловград. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 360.
- Петрунова, Петрунов 2018:** Б. Петрунова, Ф. Петрунов. Лютица мраморният град – закрилник на Източните Родопи, книга първа. София, 2018.
- Петрунова, Петрунов, Кирякова, Райкова 2018:** Б. Петрунова, Ф. Петрунов, В. Кирякова, Г. Райкова. № 24. Археологически проучвания на крепостта Лютица през 2017 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2017. София 2018, 509-511.
- Радусев, Жеков 1999:** А. Радусев, Г. Жеков. Каталог на българските средновековни монети (VII – XIV в.). София, 1999.
- Юркова, Пенчев 1990:** Й. Юркова, В. Пенчев. Български средновековни печати и монети. София 1990.
- Hendy 1969:** M. Hendy. Coinage and Money in the Byzantine Empire (1081 – 1261). Washington, 1969.
- Hendy 1999:** M. Hendy. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks and the Whittemore Collection, vol. 4, Alexius I (1081 – 1118) to Michael VIII (1258 – 1282), 2 parts. Washington, 1999.
- Ljubić 1875:** S. Ljubić. Opis jugoslavenskih novaca (A Description of the South Slavic Coins). Zagreb, 1875.

NEW DATA ON THE COIN CIRCULATION FROM THE PERIOD OF THE SECOND BULGARIAN KINGDOM IN THE MEDIEVAL TOWN OF LYUTITSA

Filip Petrunov
(Summary)

The archaeological research at the medieval fortress of Lyutitsa near the modern town of Ivaylovgrad reveals that the life on the hill began during the Late Bronze Age to continue throughout the Early Iron Age, Antiquity, and Middle Ages up to the Ottoman Age. The last two archaeological seasons in the fortress (2016 and 2017) were rather successful adding to our knowledge about the Second Bulgarian Kingdom.

The presence of emissions of imitations of Byzantine coins similar in amount and quality and circulating in both Lyutitsa and Veliko Tarnovo at the same time suggests similar economic processes. The author presents three of the five Bulgarian coins found in Lyutitsa. They testify to the Bulgarian affiliation of this fortress.